

ДОГОВІРНА ТЕОРІЯ ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ У ВЧЕННІ Т. ГОББСА

Видатний англійський мислитель Томас Гоббс (1588-1679) як і багато його сучасників розмірковував над темою походження держави. Свою теорію він виводив з необхідності створити безпечні умови існування для людей. Перш за все це було пов'язано з історичними обставинами. В тогочасній Англії тривала громадянська війна. Відбувалися суттєві зміни в політичному житті держави. Т.Гоббс став захисником абсолютизму, проти якого виступали прибічники революції.

Після закінчення громадянської війни в Англії він опублікував свій основний твір «Левіафан, або Матерія, форма і влада держави церковної і громадянської» де описав хаос природного існування людей в додержавному стані.

Так, щоб усунути небезпеку порушення природних законів, вважав Т.Гоббс, необхідна сила, примусова влада, яка погрозою покарання примусила б усіх однаковою мірою до виконання угод, усталила б ту власність, що люди здобувають шляхом взаємних договорів замість відмови від загального права. Така примусова влада з'являється із заснування держави, а сила – з появою громадянських законів.

Мета держави – це забезпечення миру, безпеки, оскільки природними законами вони не гарантуються. Важливо відзначити, що, по Гоббсу, мета держави (безпека індивідів) досяжна не тільки за абсолютної монархії. «Там, де відома форма правління вже встановилася, - писав він, - не доводиться міркувати про те, яка з трьох форм правління є найкращою, а завжди слід віддавати перевагу, підтримувати і вважати найкращою існуючу» [4, с.384].

Абсолютна воля людини – прагнення до анархії, хаосу, безперервна боротьба, в якій виправдовується її убивство людиною людиною.

У цій ситуації природним і необхідним виходом стає обмеження, приборкання абсолютної волі кожного в ім'я блага і порядку всіх. Люди повинні взаємно обмежити свою волю щоб існувати в стані суспільного миру. Вони домовляються між собою про це обмеження. Це взаємне самообмеження називається суспільним договором. Для встановлення загальної влади люди шляхом угоди між собою («кожної людини з кожною іншою») створюють загальну, єдину особу – державу [3, с. 264].

«Держава, - дає їй визначення мислитель, - є єдина особа, відповідальним за дії якої зробила себе шляхом взаємного договору між собою величезна кількість людей, для того, щоб ця особа могла використовувати силу і засоби всіх їх так, як визнає за необхідне для їх миру і загального захисту». Носій такої особи (представлений однією людиною чи уповноваженим зібранням осіб), який володіє верховною владою, - суверен. Всякий інший – його підданий [6, с.223].

Так, абсолютна влада держави – ось, на думку Гоббса, гарант миру і реалізації природних законів. Він називає її Левіафаном (біблейським чудовиськом), штучною людиною, для якої верховна влада, «що дає життя і рух усьому тілу» - душа; посадові особи виконавчої і судової влади – штучні суглоби; нагороди і покарання – нерви; добробут і багатство громадян – сила; безпека народу – заняття; його радники – пам'ять; справедливість і закони – розум і воля; громадський мир – здоров'я; сму́та – хвороба; громадянська війна – смерть. Влада суверена абсолютна: йому належить право видання чи скасування законів і контроль за їх додержанням, оголошення війни і укладання миру, призначення чиновників і судова влада. Він вправі навіть визначати, яка релігія чи секта, думка чи вчення істинні, а які ні, що є справедливість і чеснота [2, с. 169-170].

Піддані не можуть засуджувати дії суверена, вважав Т.Гоббс. Уклавши один раз договір і перейшовши в громадянський стан, люди втрачають можливість його розірвати і змінити обрану державну форму правління, звільнитися від верховної влади. Її необмежена влада над життям і смертю підданих не може вважатися несправедливістю чи беззаконням. Адже, установлюючи «загальну владу», кожний підкорив свою волю волі носія «загальної особи». Для Гоббса єдине мірило добра і зла – громадянський закон.

Припускаючи, що будуть заперечення проти покірливого підпорядкування волі носія (носіїв) необмеженої влади, Гоббс звертає увагу на те, що становище людини завжди пов'язане з тією чи іншою незручністю. Утиск народу при тій чи іншій формі правління «ледь відчутний» у порівнянні з нещастями і жахами громадянської війни чи «війни всіх проти всіх» у природному стані, стверджує автор «Левіафана». Так, для Т.Гоббса абсолютна державна влада – гарант миру і безпеки, найважливіша умова прав окремого індивіда, гарантія реалізації природних законів [1, с. 266].

Подібно тому, як люди для досягнення миру і самозбереження створили «штучну людину», тобто державу, вважав мислитель, точно так вони створили штучні ланцюги, тобто громадянські закони, прикріплені до вуст верховної влади і вух підданих. Тому, *по-перше*, воля підданих полягає в свободі робити те, що не зазначено в угодах із владою: укласти договори одне з одним, обирати своє місцеперебування, спосіб життя, наставляти дітей за своїм розсудом і т.д. Держава, наділена абсолютною владою, повинна виконувати не одні тільки поліцейсько-охоронні функції, але і гарантувати своїм підданим свободи, «заохочувати всякого роду промисли, як судноплавство, землеробство, рибальство, і всі галузі промисловості, що пред'являють попит на

робочі руки», примушувати фізично здорових людей до праці, займатися виховно-просвітньою діяльністю і т.п. Така трактовка свободи мала безперечно не тільки пробуржуазний економічний, але і прогресивний, гуманний соціальний зміст.

По-друге, право суверена, за Гоббсом, обмежено природними правами підданих. «Суверен, таким чином, має право на все з тим лише обмеженням, що, будучи сам підданим Бога, він зобов'язаний в силу цього дотримуватись природних законів».

По-третє, обов'язки підданих стосовно суверена зберігаються доти, поки суверен у стані захищати їх [5, с.277]

Інша справа – громадянські закони: «суверен держави, будь то одна людина чи зібрання, не підлегли громадянським законам». Останні, за Гоббсом, це ті правила для кожного підданого, які держава усно чи письмово предписала йому, щоб він користувався ними для розрізнення між правильним і неправильним, тобто між тим, що узгоджується і не узгоджується з правилами. Таким чином, мета законів у тому, щоб дати правильний напрям діям людей, залишаючи на їх розсуд усе те, що не заборонено і не предписано законами.

Обов'язки суверена, за Гоббсом, визначаються тією метою, заради якої він був наділений верховною владою: безпека і благо народу. Благо народу – вищий закон держави. Дотримання цього закону він пов'язує з турботою як про окремих індивідів (захистом їх від кривд), так і з виховно-просвітньою діяльністю – виданням і застосуванням хороших законів, вихованням рівної справедливості (у захисті гідності, честі, власності) і її дотриманням усіма станами і самим сувереном. «Необхідним засобом до миру», умовою співжиття в трактаті називається приватна власність. Безпека народу вимагає, пише його автор, щоб до рівної справедливості відносилися і рівність обов'язків перед державою, рівномірне оподаткування. До обов'язків суверена він відносить також правильне застосування винагород і покарань.

Отже, Гоббс істотно розвинув ідеї про природу людини, її пристрасті і розум як про рушійні сили політики. В основі його теорії – ідея загальної природної рівності людей, правової рівності в державі. Він обґрунтував і показав роль природних законів для публічного і приватного права. Політико-правовий ідеал Гоббса – громадянське суспільство, яке охороняється авторитарною владою, з «необмеженою» владою суверена і правами підданих. Його звеличування держави – Левіафана, правопорядку – правова альтернатива громадянській війні, війні «всіх проти всіх», безсиллю влади.

Список літератури

1. Графский В.Г. История политических и правовых учений. – М., 2007. – 608 с.
2. История политических и правовых учений / За ред. О.Э.Лейста. – М., 1997. 576 с.
3. История политических и правовых учений / Под ред. В. С. Нерсесянца. – М., 1999. – 736с.
4. Історія вчень про право і державу: Навчальний посібник / За ред. Г.Г.Демиденко – Х., 2004. – 432 с.
5. Нерсесянц В. С. Гегелевская философия права: история и современность. – М., 1974. – 365с.
6. Шульженко Ф. П., Андрусак Т.Г. Історія політичних і правових вчень. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 304с.